

Амангелдиева Ә.С., Бихондиева А.Б., Сюттибаева А.
заң ғ.магистрі, М. Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан
аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан
заң ғ.к., доцент, Мирас университеті. Шымкент, Қазақстан

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС САЛАСЫНДАҒЫ ЗАҢДЫЛЫҚ ҚАҒИДАТЫ
ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСКЕ ҚАТЫСАТЫН ӨЗГЕ ДЕ АДАМДАР**

Автор корреспондент: askat_01.31@mail.ru

Түйін: Бұл мақалада қылмыстық іс жүргізу саласындағы заңның нормасы бойынша, қылмыстық іс жүргізуге қатысушылардың әрқайсысы материалдық, іс жүргізу заңнамасының барлық талаптарын және оның ішінде осы қызмет принциптерін тұжырымдайтын формулаларды сақтауы керек. Қазақстан Республикасындағы құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасының ережелері заңдылықты тереңірек түсіну үшін өте маңызды деп есептелінеді, және соған қоса сәйкес мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар «тек рұқсат етілген нәрсе» қағидасын дәйекті және қатаң ұстануы керек. Рұқсат тек заңмен ғана қамтамасыз етіледі, қылмыстық процестің барлық қатысушыларына бірдей қолданылады және басқа құқықтық нормаларды құрайды. Тек Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес адамның жеке өмірі туралы ақпаратты жинау, пайдалану, тарату оның жақсы атына нұқсан келтіруі, себебі оның конституциялық құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыруына кедергі келтіруі мүмкін. Сот билігінің мақсаты - сот төрелігін жүзеге асыру және сот төрелігі қылмыстық іс жүргізу саласында қылмыстық іс жүргізу түрінде жүзеге асырылады. Сондықтан соттың сот төрелігін жүзеге асыруы сот төрелігінің функциясын орындайтын жалғыз орган болып табылатын соттың нақты жағдайларына байланысты және функция басқаға берілмеген, сонымен қатар бұл сот іс-әрекетінің бір түрі болып саналды.

Кілттік сөздер: процесс, қылмыс, принцип, сот, мүлік, тергеу, айыпталушы, куә, саяхатшы, тергеуші, мемлекет, тұлға, бостандық, заң.

Кіріспе. Қылмыстық іс жүргізу саласындағы заңдылық қағидасы қылмыстық процестің әрбір қатысушысы материалдық сомен іс жүргізу заңнамасының барлық талаптарын, оның ішінде осы қызмет принциптерінің формулаларын қамтитын ережелерді сақтауға міндетті. Заңдылықты тереңірек түсіну үшін Қазақстан Республикасындағы құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасының ережелері ерекше маңызды, оған сәйкес мемлекеттік органдар солай бола лауазымды адамдар «тек рұқсат етілген нәрсе» қағидатын үнемі және қатаң сақтауы керек заң болып есептелінеді. Заңда көзделгенге ғана жол беру принципі қылмыстық іс жүргізудің барлық қатысушыларына бірдей қолданылып, басқа заңдылық қағидасын құрайды. Тек Қазақстан Республикасының заңға сәйкес келеді, сонымен, адамның жеке өмірі туралы ақпаратты жинау, пайдалану және тарату оның жақсы атына нұқсан келтіруі және оның конституциялық құқықтары және, бостандықтарын жүзеге асыруына кедергі келтіруі мүмкін.

Теориялық талдау. Заңдылық принципі екі жақты әсер етеді. Бір жағынан, мемлекеттік органдардың қызметі заңмен олардың қызметіне араласуға, қылмыстық іс жүргізу жұмыстарын жүргізетін адамдар мен органдардың заңды талаптарына бағынбауға немесе олардың қызметіне заңсыз араласуға тыйым салу түрінде қорғалады. Екінші жағынан, заң азаматтарды қылмыстық қудалау органдары мен тұлғаларының заңсыз араласуынан қорғауды көздейді, ал егер заңсыз әрекеттер мен шешімдер процессуалдық құқықтық қатынастарға қатысушылардың конституциялық құқықтары және заңды мүдделерін шектейтін болса, бұл әрекеттер мен шешімдерге сотқа шағым жасалуы мүмкін. кепілдіктер берді.

Сот төрелігі дегеніміз - заңдарда белгіленген тәртіптермен азаматтық және қылмыстық істер бойынша сотта қарау мен шешу жолымен заңдылықты барынша арттыруға бағытталған соттардың қызметі. Сот төрелік соттың атқаратын қызметін, тек

сот қана жүзеге асыратын принцип Конституциядағы мемлекеттегі билікті үш тармаққа бөлу туралы ережеден басталады, оның бірі - сот билігі. Сот билігінің мақсаты - адам мен азаматтың құқықтары сомен қоса бостандықтары және заңды мүдделерін қорғау. Бұл азаматтық және қылмыстық заңмен белгіленген сот ісін жүргізудің басқа түрлері арқылы жүзеге асырылады.

Сонымен, сот жүйесінің мақсаты - сот төрелігін жүзеге асыру. Сот төрелігі қылмыстық іс жүргізу саласында қылмыстық іс жүргізу түрінде жүзеге асырылады. Демек, соттың сот төрелігін жүзеге асыруы сот төрелігінің функциясын жүзеге асыратын жалғыз орган болып табылатын соттың нақты жағдайларына байланысты. Бұл функция басқа органға берілмеген; сонымен қатар бұл сот билігін жүзеге асырудың бір түрі.

Бұл принциптің мазмұнын қамтамасыз ететін ерекшеліктер: оның өндірістің барлық сатыларына тікелей әсері (біріншіден қадағалауға, оның ішінде апелляциялық және кассациялық сатыға дейін); сотта оның мүдделерін қорғайтын адамның әлеуметтік мәртебесіне байланысты кез-келген субъективті факторлардан соттың бостандығы; соттың толықтығы - сот шешімінің өзгермейтіндігі, оны тек сот тәртібімен жою сомен өзгерту мүмкіндігі; соттың қылмыстық әділет жүйесіндегі үстем жағдайы - бәсекелес тараптар болып табылатын қылмыстық қудалау және қорғаныс органдарының позицияларына қарамастан істің нақты шешімі; қылмыстық істер бойынша сот төрелігін жүзеге асырудағы сот іс-әрекетінің ерекше іс жүргізу және құқықтық режимі; мүліктік, қызметтік және басқа жағдайларға қарамастан барлық адресаттардың сот шешімдерін орындау міндеті; қолданыстағы заңнамаға сәйкес тергеу жүргізілген қылмыстық істі сотта шешу үшін заңнамада көзделген жағдайларда сот шешімі басқа органның, лауазымды адамның немесе басқа адамның шешімімен алмастырыла алмайтындығы; соттың Конституциялық Кеңеске қылмыстық іс бойынша қолданылатын заңды конституциялық емес деп тану туралы ұсыныс енгізу құқығы; қылмыстық қудалау органдарының заңсыз әрекеттері туралы шағымдарды қарау үшін сотқа ерекше өкілеттіктер беру.

Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғау құқығы қылмыстық процестің формальдылығымен қамтамасыз етіледі. Қылмыстық іс жүргізудің формальдылығы мынада: прокуратура, тергеу органдары мен тергеу органдары мемлекет, қоғам мүдделерін, жеке тұлғаның құқықтары және заңды мүдделерін қорғау мақсатында сотқа дейінгі тергеуді бастап, кінәлілерді анықтайды қылмыскерлердің еркіне қарамастан. заңмен белгіленген барлық жазаларды қолдану. Сот істі егжей-тегжейлі шешуі керек.

Соттың қорғау қағидасының ажырамас бөлігі болып заңға сәйкес сотталғандыққа қол сұғылмаушылық жатады. Бұрын айтылғандай, бұл ереже Қазақстан Республикасының Конституциясында келесідей бекітілген: «Ешкім өзінің келісімінсіз заңда көзделген соттылықты өзгерте алмайды».

Бұл норма алғаш рет процессуалдық құқықта принциптік норма ретінде қалыптасты. Соттылық - бұл істерді бірінші сатыда қаралған соттар арасында бөлу, яғни істі қарау үшін нақты сот құру. Басқаша айтқанда, юрисдикция әділеттілік ұғымымен байланысты. Істі тиісті сотта қарау шешімнің заңдылығы мен негізділігінің кепілдерінің бірі болып табылады.

Адамның жеке өмірі туралы ақпаратты жинау, пайдалану және тарату оның жақсы атына нұқсан келтіруі және оның конституциялық құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыруына кедергі келтіруі мүмкін. Кез-келген жағдайда, немесе заңда құпияны құрайтын мәліметтерді жариялағаны үшін жауапкершілік қарастырылған болса (мысалы, немесе асырап алынған баланың еркіне қарамастан жариялау, ар-намысты құрметтеу қағидасын бұзу деп саналуы керек және жеке тұлғаның қадір-қасиеті).

Прокуратура органдарының қызметі қылмыстық процеске қатысушы адамның ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтеу қағидатын қамтамасыз етуге, сондай-ақ бұл принципті адамның туыстары мен достарына (мысалы, балаларына, жұбайына, айыпталушының ата-аналары және т.б.). Жеке өмір туралы ақпарат тарату жеке тұлғаның ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтеу принципін бұзу деп саналуы керек). Ақтау үкімі

бойынша қылмыстық қудалауды тоқтату қарастырылып отырған қағиданы бұзу деп түсіну керек, оның құқықтық салдары моральдық зиянды сөзсіз өтеу болып табылады.

Қылмыстық процеске қатысатын басқа адамдар қатарына куә, сарапшы, маман, аудармашы, куә, сот отырысының хатшысы және сот орындаушысы жатады.

Куә – ол іс үшін маңызы бар кез-келген мән-жайларды білетін кез-келген адам куә ретінде айғақ беруге шақырылуы және одан жауап алынуы мүмкін.

Сарапшы - сот және тергеу органдарының сараптамасына қатысатын арнайы ғылыми білімі бар адам. Сараптаманы анықтаушы, тергеуші және сот шешімі тағайындайды. Сараптама іс материалдарын зерделеу нәтижесінде іс үшін маңызды мән-жайларды анықтауға болатын жағдайларда тағайындалады. Зерттеу нәтижелері бойынша сарапшы қорытынды жасайды. Сарапшының қорытындысы, оның ауызша түсініктемесі іс бойынша дәлел ретінде танылады. Алайда сараптама қорытындысы қылмыстық процесті жүргізетін органдар үшін міндетті емес.

Маман дегеніміз - ғылым, техника, медицина, педагогика сияқты әр түрлі ғылым салаларында арнайы ғылыми білімі бар адам. Тергеу мен сот ісін жүргізуге мүдделі емес кәсіпқойларды дәлелдемелерді жинауға, тергеуге және бағалауға, сондай-ақ технологияларды қолдануға көмектесуге шақыруға болады.

Аудармашы - егер күдікті, айыпталушы, сотталушы, олардың қорғаушысы немесе жәбірленуші, азаматтық талап қоюшы, азаматтық сотталушы және істің басқа қатысушылары істің тілін білмесе, олар жазбаша түрде аударма жасауға құқылы емес құжаттар. іс-әрекетке қатысатын және оған қызықпайтын адам. Қылмыстық процесті жүргізетін орган адамды аудармашы етіп тағайындау туралы қаулы шығарады.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 85-бабының ережелері процеске қатысуға шақырылған, саңырау немесе саңырау белгілері бар адамдарға қолданылады.

Куә - бұл іске қызықпайтын және қылмыстық процесті жүргізетін органның тергеу әрекеттерін толық және дұрыс қабылдауға қабілетті адам. Ол қылмыстық қудалауға қарамастан фактіні, тергеудің барысы мен нәтижелерін тергеуге қатысады. Кем дегенде екі куәгер шақырылатын болады. Куәгер өзінің міндеттерін орындаудан бас тартқаны үшін немесе сыртқы келуден жалтарғаны үшін негізсіз себептермен әкімшілік жауапкершілікке тартылады.

Сот отырысының хатшысы - сот отырысының хаттамасын жүргізетін және қылмыстық іске қызығушылық танытпайтын адам. Сот отырысы хатшысының міндеттері. Сот отырысының хатшысы сот отырысының хаттамасының толықтығы мен дұрыстығына жеке жауаптылықта болады.

Сот отырысының хаттамасында қасақана қате немесе қате мәліметтер болған жағдайда, хатшы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне сәйкес жауап береді. Сот приставы - соттардың жұмысын және сот шешімдерін орындау тәртібін қамтамасыз ету бойынша өзіне заңмен жүктелген міндеттерді орындайтын лауазымды адам.

Қылмыстық процеске қатысушылардың негізсіз жалған пікірлері, қорытындылары немесе шешімдері, жеке және өзге де мүдделері қылмыстық процеске қатысу мүмкіндігін жоққа шығаратын мән-жайлар деп танылады. Нәтижелер алдын-ала тергеу мен сот талқылауының объективтілігін, толықтығын, әртүрлілігін бұзуға әкелуі мүмкін.

Заң наразылық процесіне қатысушылардың тобын белгілейді. Наразылық білдірушілерге:

- судья және прокурор, тергеуші, анықтаушы;
- қорғаушы және жәбірленушінің өкілі (жеке айыптаушы), азаматтық талапкер сомен азаматтық жауапкер;
- куә, сот отырысының хатшысы, сот приставы, аудармашы, сарапшы, маман.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексіне сәйкес судья, прокурор, тергеуші немесе анықтаушы бұрын осы іс бойынша келесі іс-әрекеттерге қатысқан болса, қылмыстық процеске қатысушы іске қатысудан шеттетіледі:

- 1) жәбірленуші, азаматтық жауапкер, азаматтық талапкер, куә ретінде қатысады;
- 2) бұл іске сарапшы, маман, аудармашы, анықтаушы, тергеуші, прокурор, қорғаушы, заңды өкіл, прокурордың, қорғаушының, тергеушінің, анықтаушының жақын туыстары ретінде қатысады;
- 3) адамды іс жүргізуге тікелей немесе жанама түрде мүдделі деп тануға негіз болатын басқа жағдайлар.

Нәтижелерді талқылау. Қылмыстық процеске қатысушылардан бас тарту тәртібі келесідей анықталды:

- қылмыстық істі жеке негізде қарап, шешім шығарған судьяға қарсы наразылықтарды осы соттың төрағасы немесе жоғары тұрған соттың судьясы шешеді;
- бірнеше судьялармен немесе соттың барлық мүшелерімен

Қарсылық көпшілік дауыспен шешіледі. Егер ұпайлар тең болса, төрешілер бөлінді деп саналады. Қарсылық сот тергеуі басталғанға дейін берілуі керек, ал қарсылықтың өзі шешім қабылданатын судьялардың кеңесу бөлмесінде шешіледі. Судьяға қарсылық білдірген жағдайда іс басқа судьяға немесе басқа сотқа жіберіледі.

Қорытынды. Қарсылықты қабылдамау немесе қанағаттандыру туралы шешім шағымдануға (наразылық білдіруге) жатпайды. Шешіммен келіспеу туралы дәлелдер апелляциялық шағымға немесе қадағалау шағымына енгізілуі мүмкін. Алдын ала тергеу кезінде сотқа дейінгі тергеуді бастау және прокурорға қарсылық білдіру мәселелері жоғары тұрған прокурормен, ал сот талқылауы кезінде істі істі қарайтын сот шешеді. Прокурор тергеушінің немесе анықтаушының қарсылығы туралы шешім шығарады. Егер істің мән-жайы белгілі болса, куәгер қылмыстық процеске қатыса алмайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Төлеубекова Б.Х . Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу құқығы: Оқулық. Жалпы бөлім. Алматы, 2017.
2. Нұрмашев Ү. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу құқығы: Жалпы және ерекше бөлімдер. Оқу құралы. Алматы: Жеті жарғы, 2014 ж.
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл, ресми.мәтін: 02.02.2017ж. / Изд. «Жеті жарғы», 2017. 49 б.
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 4 шілде 2014 ж. № 231-V. – Алматы: ЮРИСТ, 2014. – 344 б.
5. Башкатов Л.Н., Ветрова Г.Н., Донченко А.Д., Зажицкий В.И., Шестакова В.И. Уголовный процесс. Учебник для вузов. М.: НОРМА-ИНФРА, 2018.

Аннотация: В этой статье согласно закону в сфере уголовного судопроизводства каждый участник уголовного процесса должен соблюдать все требования материального, процессуального закона, в том числе формулы, формулирующие принципы этой деятельности. Положения Государственной программы правовой реформы в Республике Казахстан считаются очень важными для более глубокого понимания верховенства закона, и кроме того, государственные органы и должностные лица должны последовательно и строго придерживаться принципа «только то, что нужно». позволено". Разрешение предоставляется только законом, распространяется в равной степени на всех участников уголовного процесса и составляет другие правовые нормы. Только в соответствии с законодательством Республики Казахстан сбор, использование и распространение информации о частной жизни человека может нанести ущерб его хорошей репутации, поскольку может препятствовать осуществлению его конституционных прав и свобод. Целью судебной власти является отправление правосудия и отправление правосудия в форме уголовного судопроизводства в уголовно-процессуальной сфере. Следовательно, отправление правосудия судом зависит от конкретных обстоятельств суда, который является единственным органом, выполняющим функцию правосудия, и эта функция не делегируется, и это считалось формой судебного иска.

Ключевые слова: процесс, преступление, принцип, суд, имущество, расследование, обвиняемый, свидетель, путешественник, дознаватель, государство, личность, свобода, закон.

Abstract: In this article, in accordance with the law in the field of criminal proceedings, each

participant in criminal proceedings must comply with all the requirements of the substantive, procedural law, including the formulas that formulate the principles of this activity. The provisions of the State Program of Legal Reform in the Republic of Kazakhstan are considered very important for a deeper understanding of the rule of law, and in addition, government bodies and officials should consistently and strictly adhere to the principle of "only what is needed". allowed. "Permission is granted only by law, applies equally to all participants in the criminal process and constitutes other legal norms. Only in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan, the collection, use and dissemination of information about a person's private life can damage his good reputation, since it can interfere the exercise of his constitutional rights and freedoms. The purpose of the judiciary is to administer justice and administer justice in the form of criminal proceedings in the criminal procedural sphere. Therefore, the administration of justice by a court depends on the specific circumstances of the court, which is the only body performing the function of justice, and this function is not delegated and this was considered a form of legal action.

Keywords: process, crime, principle, court, property, investigation, accused, witness, traveler, investigator, state, personality, freedom.